

KÁRPÁTI PÉTER:

TÓTFERI - VILÁGVEVŐ

És csoda megtörténik

Spolarics Andrea (Ilka) és Mucsi Zoltán (Jani) a Világvevőben

Kárpáti Péter két „misztériumjátékát” mutatta be a Bárka, illetve a debreceni Csokonai Színház. Az archaikus műfajmegjelölés elsősorban nem a darabok témájára, inkább világképeire és szerkezetére utal. A több változatban (és több címmel) létező *Világvevő* a Dráva menti életkép jeleneteket egy rádiós koncertközvetítés (illetve az azt bevezető interjú) részleteivel kapcsolja össze. A mélyben élők és a hírességek világának kontrasztja valójában a világ szintek találkozásának és áttünésének lehetőségét teremti meg. De ez csak úgy következhet be, ha a darab a realitásból az irrealitás világba fordul át: a pecázó Janit megszólítja a horgára akadt nagy hal, s „jött helyébe jót” ígér, ha elengedi. És a csoda megtörténik: Jani egyszer csak az eddig táskarádióból követett Végh Annamária-koncerten találja magát, ahol azonnal és feltartóztathatatlanul egymásba szeret a művész és a cigányember. Ennek a „mesei” fordulatnak a fényvörörsé-

ben láthatóvá válnak a mű mélyszerkezetét meghatározó mitikus elemek, amelyek afféle furcsa stációtörténetnek mutatják az utat, amelyen a főhős eljut a folyóhoz, a létezés határhelyzetéhez, élet és halál találkozási pontjához, és azokat a döntéseket, amelyekkel a szereplők önmaguk, társaik és gyerekeik sorsát alakítják. Ezekben az artikulálatlan, észrevétlen választásokban - akárcsak a hal kifogásában vagy eleresztésében - önkéntelenül is a pusztulás és újjászületés erőit testesítik meg.

Kárpáti legújabb darabja, az *Ámi Lajos* meséi nyomán készült *Tótferi* többféle mitikus szerkezetet is magába sűrít. Egyrészt felismerhető benne a „jó ember kerestetik” archetipikus helyzete: az istenek (ebben az esetben „Atyám Teremtőm” és „Szempétör”) a világot járják, hogy ráakadnak-e még olyan jó emberekre, akik miatt megmenthetőnek ítélik a világot. A *Tótferiben* egy „Szögén asszonnal” találkoznak, aki nekik adja utolsó

„efforintját”, ráadásul be is fogadja őket a házába. Az istenek hálából mindenféle csodákat tesznek vele, még gyermekáldással is megjutalmazzák. Ez utóbbi motívum a Megváltó, a „világhőse” születésének mitológiáját idézi. Egyrészt azért, mert Atyám Terem-tőmnek az asszony vajúdása közben elhangzó mondatai a világ pusztulásának lehetőségét jelzik. („Meg van mondva, Pétor: Mikor a világ el akar veszni, hét esztendeig nem születik, nem hal. Nincs halál, nincs születés... Nem megmontam? Ezer évet megadok az embörnek, másik ezret nem adok az embörnek. Mindönki tuggya, beszéli a nép. Úgy láccik, röktön letellik az a másik ezer, vagy má letellet?”) Másrészt látjuk is, ahogy Tótferi a világ egészét átszelő utazása köz-ben legyőzi Bégát, az „Ancikrisztust”, aki Atyám Teremtőm jóslatának megfelelően be akarja gyűjtani a ténpört, azaz az óceánt, hogy az égre-földre áterjedő tűz által elveszeitse a világot.

Kárpáti darabjai azonban „posztmodern” misztériumjátékok: a jó és a rossz többnyire zárt jelentekben elmesélt küzdelme folyamatosan ironikus idézőjelek közé kerül, s a szerző a mitikus utalásokat is a viszonylagosság, az eldönthetatlenség játékos közegébe helyezi. *Tótféri* világot megváltó hőstette például még a születése előtt zajlik, akkor, amikor a „Doktert” akarja magával cipelni vajúdo édesanyjához. De sajnos későn érkeznek: a „világhőse” helyett már megszületett Julika. *A Világvevőben* is eldönthetetlen a csoda valódisága, a darab utolsó képeiben, a történések viszonylagosságát hangsúlyozva, többszörösen áttűnnek egymásba a színterek: eldönthetetlen, hogy valóba[meg]történnek-e a váratlan, hihetetlen fordulatok, avagy csak a folyóba, halálba zuhanó jani utolsó vízióiként látjuk-e őket.

SZÍNHÁZI JÁTÉKOK

Novák Eszter bárkabeli Világvevő-rendezéséből hiányzik ez az eldönthetatlenség. Nála valóban megtörténnek a csodák, amelyek azonban inkább egy show-műsor hatáselemei, s nem a valóság ismeretlen dimenzióit feltáró, metafizikai értelmű történések. Nemcsak azt látjuk, hogy a horgászhoz öltözött Jani (Mucsi Zoltán) megjelenik a rádióműsor helyszínén, ahol azonnal szerelembe esik a csillogó, flitterdíszes balruhába öltözött Végh Annamáriával (Prókai Annamária), hanem azt is, hogy a közös paplan alá bújt falusiak együtt hallgatják a Jani boldogságáról szóló élő rádióközvetítést. Még Keszeg is felkel a halottas ágyáról, és odatelepszik a többiek közé. Miközben lika (Spolarics Andrea) buktával kínálja szomszédait, színes ruhákba öltözött cigányok jelennek meg, s önfeledten zenélni, énekelni, táncolni kezdenek, mintha máris elkezdődött volna Janiék romlakodalma.

Jani átlépése a rádióműsor világába azért nem hat hihetetlennek, mert ezt a darabban mindvégig „éter” szintként jelen lévő világot a Bárka előadása az első pillanattól valószínűsnek mutatja. Az előadás kezdetén Novák Péter a nézőket a *Világvevő* című rádiós talk-show közönségeként köszönti. Az adás kezdete előtt begyakoroltatja velünk a sustorgást, a kis és a nagy tapsot, hogy az asszisztens jelzéseit követve „spontán” módon reagálhassanak a műsor fordulataira. Aztán Novák kipenderít a teremből egy lányt, aki elfejtette kikapcsolni a rádiótelefonját, s máris megszólal a szignál, kezdődhet a nyilvános show-műsor, a dalokkal fűszerezett beszélgetés. A talk-show dalai, beszélgetésfoszlányai később is fel-felbukkannak: néha a főszereplő rádiójából szólalnak meg, máskor jeleneteket átkötő betétek. Ez a felütés azonban megfordítja az eredeti viszonyokat: amíg a darabban a Dráva menti életkép jelenti a viszonyítási pontot, amelyhez képest a rádió-műsor világa kevésbé valóságosnak tűnik, ezzel szemben az előadásban a hangsúlyozottan a Bárka Színházban zajló talk-showhoz képest hat váratlan színházi csodának, amikor eltűnik a rádióműsor díszlete, s a hát-térből előregördül egy lejtős dobogó, amelyen falusi kert van berendezve, valódi földdel, fűvel, kerítéssel, koszlott sparhelttal, ütött-kopott bútorokkal. Íme a naturalista

díszlet, amely meseszerűn hat, a valóságot ábrázoló színház, amely mélységes iróniával viszonyul önmagához. (Ez az irónia jelen van Khell Zsolt díszletében is: a szereplők a szekrények ajtaján át közlekednek.)

Az ironikusan kezelt színházi közeg megszabja az előadás stílusát: az életképjelenetekben lényegében re. ista játékot látunk, amelyet nem a valóság ábrázolásaként (utánzásaként), legfeljebb . vele való játékként értelmezhetünk. Fontosak (és pontosan meghatározottak) azok a mikrohelyzetek, amelyekben a szereplők megjelennek (ahogy például Jani a kukac áram al való szedéséhez készülődik, ahogy Jutka - Tóth Ildikó - halott férje ruháit válogatja ahogy Ignác - Bíró József - a csecsemővel vesződik stb.). Viselkedésüket azonban ne apró gesztusaikból, a szituációhoz való viszonyukból érthetjük meg, mert abból, amit csinálnak, nem sokat tudhatunk meg személyiségük és soruk lényegéről. Már csak azért sem, mert Kárpáti hősei önmagukról it sem tudó figurák, akik nem artikulálják érzelmeiket, szán-

dékaikat, elsősorban tehát nem a szavaik és a hozzájuk kapcsolódó gesztusaik jellemzik őket. A színészi játékokban sem erre kerül a hangsúly, hanem azokra az emberi állapotokra és folyamatokra, amelyek betekintést engednek a szereplők közti játszmák mögé. A színészek nem a figurák leleplezésére (átláthatóvá tételére) törekszenek, hanem önáltató játékaik pontos követésére.

A Tóth Ildikó által megformált Jutka például azt játssza, hogy nem rendítette meg a férje halála. Közömbösen válogatja a ruháit, nem tűri a sírást, panaszkodást maga körül, biztos benne, hogy fog ő találni Keszegnél jobbat is. De abból, ahogyan ellágyul, amikor Jani a régi emlékeket eleveníti fel, kiderül, hogy mindez csak álca. Még egyértelműbb ez abból, ahogyan Jutka kiborul, amikor kiderül, hogy Keszeg nem öngyilkos lett, hanem baleset okozta halálát. (Jani tanította meg villannyal kukacot fogni, és agyonütötte az áram.) Az érzelmi reakcióknak ez a késleltetése egyrészt azt érzékelteti, hogy Jutka erőtlennek érzi magát a fájdalom elviselésére

Gyabronka József (Szempétör) és Tóth Ildikó (Szögén asszon) a Bárka Tótférijében

(ezért keres menedéket magának a közömbösségben), ugyanakkor jelzi azt is, hogy képtelen feldolgozni, miként kopott az egykori nagy szerelem boldogtalan házassággá. (Jutka akkor mutatja ki őszintébben az érzéseit, amikor kiderül, hogy férje halála nem a köztük állandóan zajló gyilkos játszmák végső fordulata volt, tehát a halotthoz való viszonyában neki sem kell ezt a játszmát folytatnia.)

Bíró József Ignácza düh és kétségbeesés közt hányódik, agresszívnek tűnik, pedig csak a tehetetlensége nyilvánul meg viselkedésében. Szeretetéhsége szerencsétlenség: a felesége füvel-fával megcsalja, de ő nem tud nélküle létezni. A pofon, amelyet az éjszaka alkalmi szeretőt fogott asszony kap, azonnal átfordul ölelésbe, simogatásba. A balta, amelyet az asszonyra emel, kihullik a kezéből, de az ágyból előkerülve azonnal megtöri a kezdődő szeretkezés illúzióját. Ignác hiába akarja megregulázni Rózsit (Varga Gabriella), folytonos fenyegetőzése csupán önáltató

segíti a figura értelmezését is: Jani közönye csak az érzékenységet leplezi, mániái csupán tántoríthatatlanságának adnak formát.

Bár az eredeti tervektől eltérően a Bárka két külön estén játssza a *Világvevőt* és a *Tótfert*, mégis sok minden összekapcsolja a két előadást: részben azonosak a színészek (bár szerepeik nem utalnak egymásra), ugyanazon a mozgatható, lejtős dobogón helyezkedik el a díszlet (bár a *Világvevő* ironikus naturalizmusával szemben a *Tótferi* hangsúlyozottabban stilizált térben játszódik), és mindkét előadásban mobilnak bizonyul a tér (nemcsak a díszletben, hanem az előtte kialakuló üres térben is zajlik a játék). Ugyanakkor összekapcsolja a két előadást az is, ahogy a rendező a szövegeket kezeli: Novák Eszter nem a misztériumjátékok archaikusságát, mitikus jellegét hangsúlyozza, hanem a darabok posztmodern játékosságát bontja ki. Lényegében ez történik a *Tótferi* esetében is, amely a *Világvevő*höz hasonlóan a színházi csodák-

amelyben a „disznókórus” jelzi azt a közeget, ahol az események zajlanak. Máskor „színpadi gépezetek” lépnek működésbe, egy többféle funkcióban használt forgatható ágy és egy többszörösen megmozgatott, többszintes világosítási emelvény. Máskor meg bábjáték vagy árnyjáték jeleníti meg a mese fordulatait.

Egységesebb stílusú, bár hasonlóképp ötletközpontú a Szögén asszon történetét elmesélő rész. A disznók pörzsölésekor például kis lángocskák gyúlnak a díszlet hátsó falán kitárt ablakokban. A megpörzsölt állatokat először csak húsbolti táblák jelzik, amelyek a feldarabolt sertés különböző részeit szemléltetik. A Szögén asszon ötven év múltán gödörből kihúzott urát, Bogdányt eleinte nem engedi a feleségéhez Szempétör (Gyabronka József): egy kötélben tartja, úgy, hogy a férfi furcsán elferdülve, majdnem eldőlvén áll. Atyám Teremtőm a csecsemő születésére várakozva kötni kezd, búcsúzáskor át is nyújtja a Szögén asszonnak a kis kék ruháskát. További ehhez hasonló játékörletek is a darab groteszk, kissé abszurd hangütését hivatottak alátámasztani.

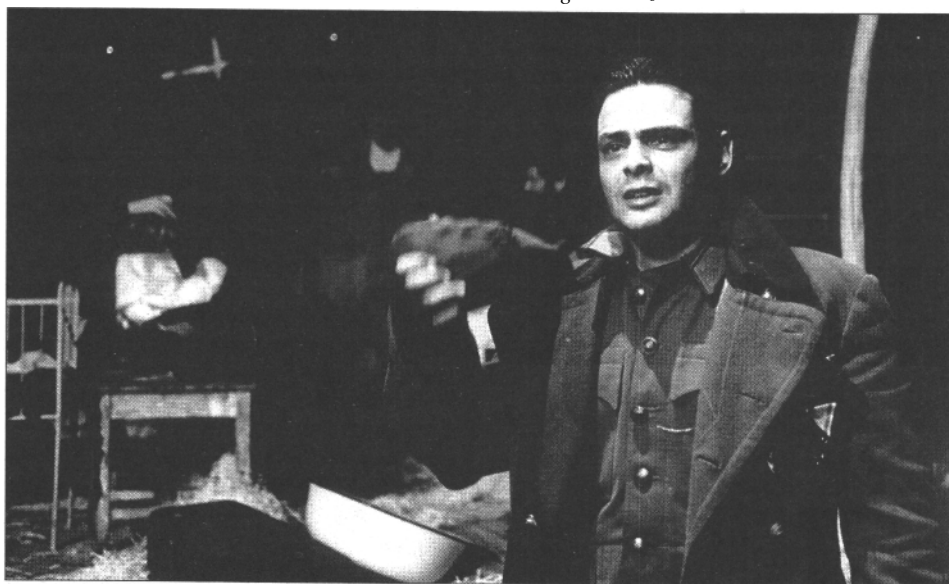
A mesei jellegnek megfelelően a szereplők nem igazán összetettek, többnyire egy-két tulajdonsággal jellemezhetők. Bíró József Atyám Teremtőmje valóban szorong attól, hogy hamarosan itt a világ vége. Gyabronka József kópéságra örökké hajlamos Szempétőre egyszerűbb lélek, ezért lehet aktívabb irányítója az eseményeknek. Mucsi Zoltán Bogdánya kótyagos duhajnak látszik. Szikszai Rémusz Tótferi hősi lendületét, majd elképedt csalódottságát játssza el. Tóth Ildikó elsősorban a vajúdo fiatal asszony kínjait érzékelteti. Lázár Kati árnyaltan, sokszínűen ábrázolja az asszony szerencsétlenségét és a baiban is megőrzött eredendő ióságit.

ROMLATLAN JÁTÉKOK

Amíg a Bárka előadásait jó színvonalú, érdekes produkcióknak érzem, addig a debreceni *Tótfert* az évad egyik legemlékezetesebb előadásának tartom. Darab, rendező és színészcsapat ritka szerencsés találkozásának köszönhetően valami olyasmi született, ami kivételes a mai magyar színházban: naiv, örömteli, hatalmas életkedvet árasztó játék, amely nélkülöz minden körmönfonságot, kifundáltságot. Olyan előadás, amely maradéktalanul képes közvetíteni a darab (és az alapjául szolgáló mesék) groteszk szemléletét, egyszersmind romlatlan, természetes báját.

A debreceni színészek magától értetődően használják Kárpáti Péter tájnyelvi artikulációs módból és népetimológiásan kezelt angol kifejezésekből stilizált nyelvét, amely egyszer-re idézi a népnyelvet és a mai argó játékos, pajzán szemléletét. Derűt fakaszt, ahogyan a szereplők beszélnek, egyúttal mégis van benne valami archaikus, ezért nemcsak bája, hanem mélysége is van ennek a közlésmódnak. (A Bárka előadásával kapcsolatban az egyik legnagyobb hiányérzetem az volt, hogy a színészek alig-alig sugallták a darab nyelvi virtuozitását.)

Rusznay Gábor debreceni rendezésének kiindulópontja a darab jellegének megfelelő színházi forma pontos megválasztása: az előadás a népszórakoztató műfajokat, elsősor

Tótferi: Szikszai Rémusz (*Koncz Zsuzsa felvételei*)

erőfitogatás: sem otthagyni nem tudja az asszonyt, sem elzavarni. Gyanítja, hogy talán nem is ő a gyerekük apja, mégis ragaszkodik hozzá, mint a sajátjához. (Külön bohózat számá alakul, ahogy megeteti, megcumiztatja a síró csecsemőt. A gesztusban ott az elkódorgott asszonynak szóló feddés is: lám, lám, azt is nekem kell csinálni, ami a te kötelességed lenne.)

Bizonyára a valóságábrázolás színházszerepességének, játékjellegének hangsúlyozását szolgálja az is, hogy Novák Eszter többször a színészi alkattal ellentétesen oszt szerepet. (Tóth Ildikó inkább tűnik úrilánynak, mint cigányasszonynak, Bíró József inkább kedves kópé, mint szélsőséges érzelmek közt hánykódó roma férfi.) Így van ez a főszereplő esetében is, akinek - a többiekkel ellentétben - nem egyetlen jelenetben, hanem jelenetek sorozatán át kell megmutatnia a figura játékaik mögött rejlő lényegét. A magas, középkorú Mucsi Zoltán játssza az alacsony, huszonéves Janit. A színész alkata inkább az indulatos vagy a végletesen ironikus figurák megjelenítésének kedvez, holott a *Világvevő* főszereplőjét inkább a rendíthetetlen nyugalom és a hallgatagságba rejtett őszinteség jellemzi. Színész és szerep kontrasztja izgalmas feszültséggel telíti az előadást, de egyúttal

ra helyezi a hangsúlyt. De ezek a „színházi csodák” egyértelműen játékok.

Itt súvít a szél, és hó hull az égből az első jelenet aláfestéseként, itt valóban kifut a lábából a bőséges tézsa az „istenek” vendégül látásakor, itt lángok gyúlnak, amikor az Ancikrisztus be akarja gyújtani a „tépőrt”, itt jégkockák potyognak fönről, amikor Bénégek alatt szétduzzan a jéghegy, és virágszirmok hullanak, amikor Tótferiék elérik Flumandriát. Es itt valóban átváltozik a Szögén asszon fiatall: a kezdetben Lázár Kati által megformált figurát Tóth Ildikó játssza tovább. De amikor nincsenek színpadi csodák, felerősödnek a színházi játékok: a szoba fölötti karzatról, a padlásról a megpörzsölt disznók kórusa lesi az eseményeket, időn-ként pedig dalra is fakadnak. Külön iróniája a dolognak, hogy a disznókórus tagjai között a Bárka íróit, dramaturgjait ismerjük föl: a cowboynak öltözött Tasnádi Istvánt, a hippi-nek öltözött Bérczes Lászlót, a négernek maszkírozott Kárpáti Pétert. (Bogdány - Mucsi Zoltán - a borszínére utalva meg is jegyzi róla: „téged jól megpörzsöltek.”)

Ez a felszabadított játékosság hat a színházi formákra is; különösen Tótferi kalandjainak elbeszélésében jelenik meg többféle kö-

ban a vásári bohózatot veszi alapul, de hajaz a tradicionális népszokásokban megjelenő játékmódokra is. Horváth Judit díszlete ugyan csak erre utal. Mintha egyszerű vásári emelvényen zajlana a játék, amelyre néhány léckeretet állítottak, egy ház kontúrjainak jelzésére. Ugyanakkor néhány egyszerű ötlet változatosan használhatóvá teszi a teret, nemcsak azáltal, hogy az emelvény előtt is zajlik a játék (sőt a színészek néha a nézők közé is belépnek), hanem olyan megoldásokkal, amelyek a képmutogató vásári játékok stílusát idézik. Így „játsszák el” az ajtókat, ami-kor Bogdány végignézi a Hatalmasra növekedett házat, így jelzik a szekrényeket, ahol a csinos ruhák lógnak, amelyekről a felesége mit sem tud, így festi fel a papírból készült hátsó falra Szempétör (Ruszina Szabolcs) a zenészeket. Az előadás teréről szolgáló egyszerű emelvény valójában háromszintes misztériumszínpad. Van egy „égi szintje”, hiszen a ház padlásáról - mint afféle angyalkák - a meg nem született Julika (Páris Noémi) és Tótféri (Sebestyén Ába) figyelni a len-ti eseményeket. (Az a naiv kíváncsiság, őszinte, szeretetlenség, hogy a Tótfent játszó Sebestyén Ába követi a ház történéseit, nagymértékben meghatározza a nézőknek az előadással kialakuló kapcsolatát.) Időnként „havat” hu latnak, megszólal-tatnak kis csengettyűket is. Ugyanakkor van egy alsó szintje is a díszletnek: az emelvényen különféle csapóajtók nyílnak, s az így keletkező mélyedésekben zajlanak Tótféri vándorlása közben az alvilági jelenetek.

Rusznay Gábor rendezése azonban nem a naiv és populáris színházi formák rekonstrukciójára törekszik, hanem ezek elemeiből állít össze egy mai hangoltságú stílusjátékot, amelynek kétségtelenül a kedves, romlatlan humor az egyik legfontosabb hatáseleme. Az előadás apró bohózati gegekből, mulatságos játékötletekből építkezik, úgy, hogy egy percre sem érezzük azt, hogy a túlzások csupán hatáskeltésre szolgálnának. Már az meg-ejtően mulatságos, ahogy a „kéregető bácsi-kák” csendes, szépen énekelgetve fogadják a nézőket: Szempétör egy műanyag vödörre kifeszített madzagon játszik, Atyám Teremtőm meg hamutálcából összeállított hangszeren csilingel. Kedvesen bumfordi, ahogy a megsértett Szögén asszony rátámad Szempétőrré, aki nem akarja elfogadni az „efforintot”. Az asszony annyira dühös lesz, hogy a dobogó alá rugdossa ellenfelét, Atyám Teremtőm meg csalafinta, mosollyal figyelni kísérője megleckéztetését. Mulatságos, ahogy később a két égi vendég az egyetlen ülökén, majd a rövid dunyhán huzakodik. Mindig mosolyt fakaszt az is, aho^sy az asszony szüntelenül elsírja magát. Kedvesen esetlen, ahogy ötven év után előkerül Bogdány (Korcsmáros Gábor): a két öreg ölelésre tárt karokkal, mulatságosan tipeg egymás felé. Diákos humor és felszabadult játékkedv jellemzi Tótféri és a Doktor utazását. A felpörgetett játék azonban néha. eltereli a figyelmet a szövegről, így annak, aki nem olvasta a darabot, nem válik nyilvánvalóvá, hogy itt lényegében a világ megmentéséről van szó. Ez sajnos az egyébként remek játékötletekből sem derül ki.

A debreceni előadás sikeréhez nagyban hozzájárulnak a kiváló színészi alakítások. Remek Sebestyén Ába gyermeki tisztaságot

és sértődékenységet egyesítő Tótférije, nagyon jó Mészáros Sára eredendő jóságot sejtető Szögén asszona, jó Mis e László minden elnézően mosolygó, nyugodt Atyám Teremtőmje, emlékezetes Ruszina Szabolcs sértődékenységet lelkes segítőkészséggel palástoló Szempétőre, jó Gara Nagy Tamás jó szándékú, sokat szerencsétlenkedő Doktere.

SÁNDOR L. ISTVÁN

Kárpáti Péter: Tótféri

(Horváth Árpád Stúdiószínház, Debrecen)

Díszlet jelmez: Horváth Judit. Dramaturg: Töreki Attila. Világítás: Lezó András. Játék-mester: Porcsin László. Rendező: Rusznay Gábor f. h.

Szereplők: Miske László, Ruszina Szabolcs, Mészáros Sára, Korcsmáros Gábor, Sebestyén Ába, Garay Nagy Tamás, Hajdu Péter, Juhász Árpád, Páris Noémi, Földeáki Nóra, Baros György, Léger Attila

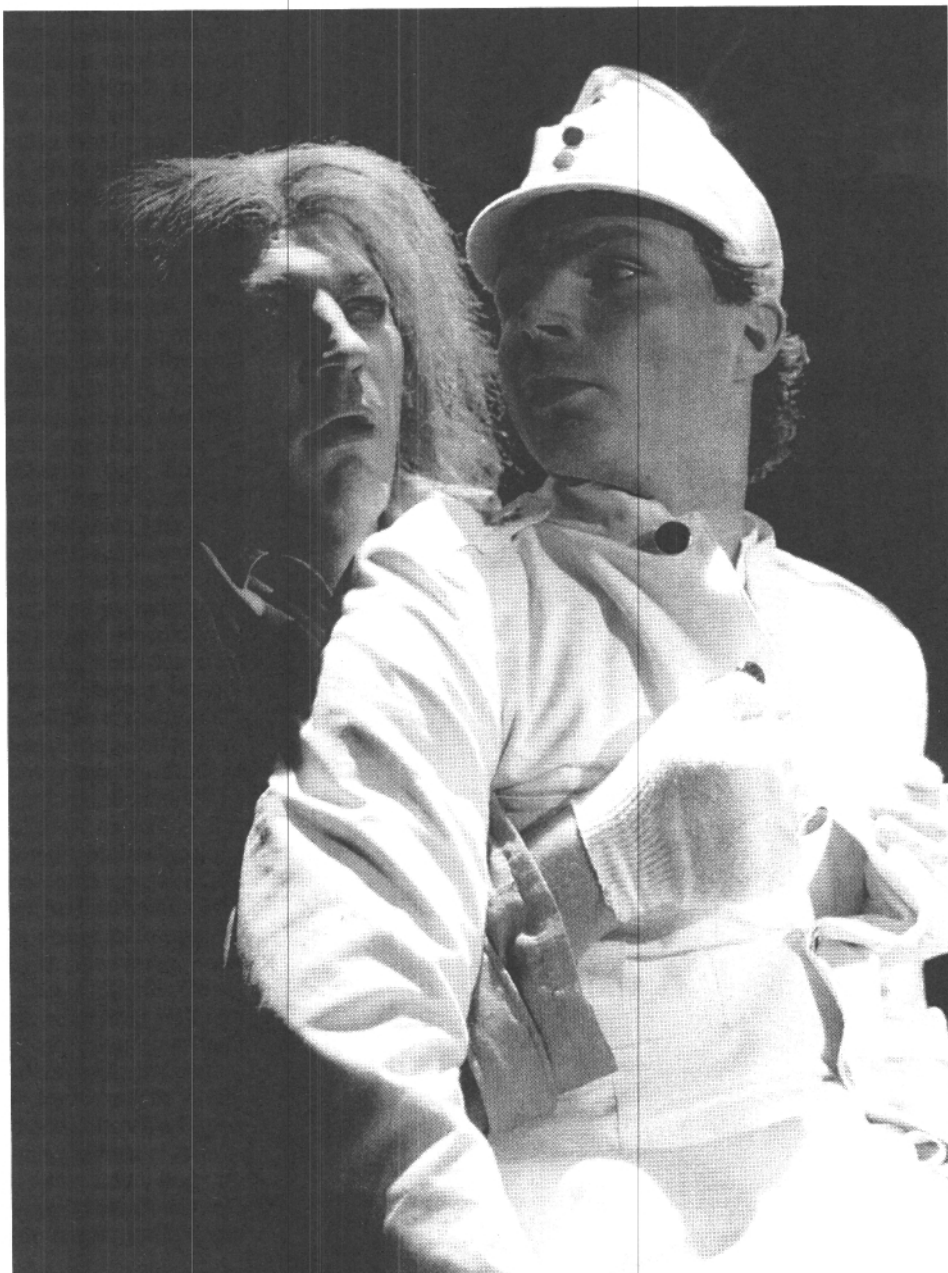
Kárpáti Péter: Tótféri (Bárka)

Díszlet: Khell Zsolt. Jelmez: Zeke Edit. Kórusok: Kenéz Tamás. Rendező: Novák Eszter. Szereplők: Bíró József m. v., Gyabronka József, Lázár Kati m. v., Tóth Ildikó m. v., Mucsi Zoltán, Szikszai Rémusz, Scherer Péter, Novák Péter m. v., Vasvári Emese, Kerekes Miklós, Gribovszki Pál, Kovács Krisztián, Pokorny Lia, Prókai Annamária m. v., Novák Péter m. v., Bérczes László, Kárpáti Péter, Matuz János, Tasnádi István.

Kárpáti Péter: Világvevő (Bárka)

Zenék, zajok, dalszövegek: Cserhalmi György, Novák Péter, Kenéz Tamás. Díszlet: Khell Zsolt. Jelmez: Zeke Edit. Film: Kalmár András. Rendező: Novák Eszter.

Szereplők: Mucsi Zoltán, Szikszai Rémusz, Spolarics Andrea, Vasvári Emese, Tóth Ildikó m. v., Csányi János, Varga Gabriella, Bíró József m. v., Prókai Annamária m. v. / Pokorny Lia, Novák Péter m. v., Dömötör Tamás, Gribovszki Pál, Kubik Ildikó, Bódi

Garay Nagy Tamás (Doktor) és Sebestyén Ába (Tótféri) a debreceni előadásban (Máté András felvétele)